

TÁRSADALOM ÉS POLITIKA

Borbély József

A „Nyugat-Pannónia Eurégió” jövője

Előzmények és lehetőségek

„...Csak jóval később érthettem meg, hosszú idővel a nagy háború után, amit világháborúnak neveznek, szerintem joggal, de nem azért, mert az egész világ részt vett benne, hanem mert a háború következtében egy világot veszítettünk el, a mi világunkat, tehát csak ezután érthettem meg, hogy még tájak, szántóföldek, nemzetek, fajok, kunyhók és kávéházak is kénytelenek – akármilyen fajtájúak, akármilyen eredetűek – alávetni magukat, behódolni egy olyan erős szellem teljességgel természetes törvényének, amelyik képes rá, hogy közel hozza a távolit, ismerőssé tegye az ismeretlent és egyesítse a látszólag széthúzókat. A régi Monarchia félreértett és helytelenül értelmezett szelleméről beszélek...” (Joseph Roth: A kapucinus kriptá)

Megvallom, engem elsősorban is szűkebb hazám, azután tágabban, a Kárpát-medence lehetséges konszolidálása érdekel. Tudom, a tartós stabilizáció és konszolidálás, e térség – részben történelmi eredetű – „mizériájának” megszüntetése aligha lehetséges Kelet-Közép-Európa, e „köztes régió” történelmi válságövezet, Európa „tektonikus övezete” tartós stabilitása, konszolidálása nélkül.

„...még ha Európa sokáig vagy soha többé nem is foglalja el azt a helyet a világban, amelyet egykor elfoglalt, azért továbbra is a világ politikai erőinek a gyújtópontjában marad, és Európa egyensúlyba hozatala nélkül a világ politikai rendjét nem lehet helyreállítani. Az európai egyensúly kritikus pontja pedig Közép-Kelet-Európa anarchiája, a politikai tekintélyek összeomlása. Ez utóbbi terület problémái ennek megfelelően abban a »csekélységben« különböznek a Közép-Kelet, a

Távol-Kelet és a nyugati félgömb problémáitól, hogy e terület konszolidálatlanságából rövid időn belül a második világháború tört ki, és a harmadik, ha kitör, aligha törhet ki máshonnan, mint innen.”¹

Sűrítve: Közép-Kelet-Európa törzse – a Lengyel, a Cseh és a Magyar Királyság is – a története első ötszáz esztendejében „alkatában”, szerkezetében a „Nyugathoz” tartozott. Bár már akkor is némi fáziskéséssel és egyszerűbb, „vidékiesebb”, rusztikusabb társadalmi szövedéssel. Történelmi, gazdaságtörténelmi változások, katasztrófák szorították térségünket a periferiára, belekényszerítvén egy „kelet-európai-as” szerkezetbe, amelyet a „társadalmi erőviszonyok mozdulatlansága”, a „holtpontok” és a reménytelen visszatérési kísérletek (reformok, forradalmi kísérletek) jellemeznek, hogy ez a folyamat a 19. század második felében aztán egy zsákutcába torkolljon.²

Innét ered a térség közös, „valahol utat tévesztettünk” érzete..., a Bibó István leírta „holtpontok”, a „beteg körök” és a reménytelen visszatérési kísérletek. E tragikus életérzés olvasható Ady: *Az eltévedt lovas* című versében:

„Vak ügetését hallani
Eltévedt hajdani lovasnak...”

A két világháború után a „rossz” békék miatt is, a területi viták okai – a történelmi hovatarozás, a status quo és az etnikai, nyelvi hovatarozás szembenállása – ma is destabilizálja e térséget. „Visszaköszön” a területi viták összes nyomorúsága, vele az egész „kelet-európai kisállami nyomorúság”³ egészen a balkáni etnikai-vallási háborúig.

„Ha a térség politikai döntéshozói, a politikai elitek nem tanúsítanak kellő bölcsességet, önmérsékletet, ha nem hajlandók felismerni hosszú távú közös érdekeiket, ha most már nagyhatalmi beavatkozás nélkül a »maguk szakállára« fogják megvívni háborúikat a kelet-kö-

¹ Bibó I.: Az európai egyensúlyról és a békéről. Válogatott tanulmányok, I. Magvető Kiadó, Budapest, 1986, 1943-44.

² Szűcs. J.: Vázlat Európa három történelmi régiójáról. Magvető Kiadó, Budapest, 1982-83.

³ Bibó: i. m.

zép-európai nemzetek, akkor az egyben olyan végső erkölcsi vereség is lesz, amely a térség teljes felszámolásához is elvezethet ...”

Ugyanakkor – írja Magyar-Beck István – Közép-Európa felvirágzása Európa prosperitását is elhozná, de ez olyan félelmetes riválist jelentene a mai gazdasági vezető hatalmaknak, amelyhez képest a japán verseny majdnem elhanyagolható lenne „...ugyan tény, hogy az amerikai társadalom innovatív erőben és szintetizálásban megelőzi a közép-európaiakat, de adott esetben kulturálisan, gazdaságilag, sőt populációjában sem tudna fölé kerekedni, hiszen amíg az USA 230 millió embert számlál, addig Közép-Európában a balti államoktól Lengyelországon, Németországon át Észak-Görögorszáig körülbelül 300 millió ember él.”⁴

Mindenesetre térségünkben eleddig bármilyen kezdeményezésű integrálódás, illetve integrációs kísérlet hosszabb távon kudarcot vallott, mind ez idáig nem jött létre hosszabb távon is életképes hatalmi-politikai tömörülés vagy gazdasági integráció.

A legutóbbi, a szocialisztikus utópiával összekapcsolt sajátos modernizációs kísérlet „kísérleti” évtizedeit és összeomlását követően Kelet-Közép-Európa népei pőrék, védtelenek mind a pénzügyi-gazdasági, mind a szellemi-kulturális behatásokkal, az iparilag előállított „tömegkultúra” emissziójával szemben. Helyzetünket bonyolítja térségünk történeti eredetű etnikai-vallási-területi és kultúraparadigmatikus sokszínűsége, ezekből is eredő megosztottsága, szembenállása.

Az Orosz (majd a Szovjet) birodalom, az Oszmán Birodalom és a Habsburg-császárság szétesése nem jelentette a politikai-hatalmi érdekszférák, a geopolitikai helyzetből fakadó érdekkülönbségek megszűnését, hanem csupán azt okozta, hogy ez az etnikai, kulturális és gazdasági tekintetben egyaránt heterogén terület (amelyet nem a centripetális erő, hanem – Tóth László szerint⁵ – az egymással súrlódó külfőféle centrifugális erők munkálta vákuum hozott létre és tartott fent

⁴ Magyar-Beck I.: Közép-Európa mint perspektíva. Gazdaság és Társadalom, 1994. 2-3. sz.

⁵ Tóth L.: Globalizáció és regionalizáció. Hatások a magyar gazdaságra, különös tekintettel a mezőgazdaságra. Akadémiai doktori értekezés, kézirat, Szeged, 1994.

mindmáig) a centripetális erőter hiánya, illetőleg gyengesége következtében állandóan hasadozik, dezintegrálódik.

A múlt történései és a jelenkori állapotok alapján alig látszik esély e szubregió gazdasági-politikai konszolidálására, regenerálódására, távolabbi felvirágzására. Ez egy „szürke zóna”, ahol a népek az Ady Endre nekünk jövendölte „tatár vadság” és „szalon-zsiványság” béklyóiban vergődnek.⁶

Csak remélhetjük, hogy Kelet-Közép-Európa kis népei a saját történelmi műhelyeikben végigvitt nemzeti polgárosodásuk nyomán megvalósítják a térség nagy történelmi művét, a „tejttestvérség” gondolatából is eredő, az alapvető és kölcsönös érdekre alapozott kelet-közép-európai regionalizációt.

„Posztmodern korba léptünk. Olyan korba, ahol együtt él a modernitás és a premodernitás, ahol egyaránt erősödik az univerzalizmus és a partikularizmus, és ahol nem hogy oldódtak volna, de súlyosbodtak az emberi civilizáció ún. globális problémái. Olyan korba, ahol egyre nyilvánvalóbb jelei mutatkoznak a hegemon civilizációs projektum, a nyugati modernitás válságának. Egyfajta történelmi fordulóponthoz érkezünk.”⁷

Következőleg, ha a magunk helyzetét megismerni és a feladatainkat megfogalmazni akarjuk, akkor a lokális állami-nemzeti problematikát a szubregionalitás és a regionalitás tükrében is célszerű megvizsgálni. Majd e vizsgálat elvégzendő a globalizáció nézőpontjából.

Ugyanakkor elengedhetetlen a globális kérdések regionális és helyi értékű vizsgálata. E komplex, oda-vissza ható gondolkodás eredményezhet használható felismeréseket, jövőképes építkezést Kelet-Közép-Európának, mely térség a korábbi mesterséges elszigeteltségéből „hirtelen” és igen gyenge „kondícióban” lépett a világglobalizáció színterére.

Mindezen gondolatok előrebocsátása után látok esélyt – a térség távolabbi regionalizációját tekintve – az eurorégiók alakítására, így a West/Nyugat-Pannónia Eurégió megalakítására.

⁶ Ady Endre: A magyar Pimodán.

⁷ Rostoványi Zs.: Új világrend avagy a „történelem vége”? A hegemon civilizációs projektum válság. BIGIS Nemzetközi tanulmányok, 1995. 1.

A nemzeti határok gát jellege az elmúlt évszázadok – de talán leginkább a 20. század – történelmi eseményeinek következménye. A határok nagyon gyakran egységes régiókat, etnikai csoportokat vágtak szét. Kevés kivételtől eltekintve Európa-szerte érvényesült az a tendencia, hogy a szomszédos államok egymással szembeni ellenséges viszonya a lakosság mobil részének a határregiókból való elvándorlásához vezetett, ami tovább erősítette a határterületek periférikus voltát.

Az 50-es évektől kezdődően több észak- és nyugat-európai szomszédos ország megpróbálta oldani, esetleg megszüntetni a határok negatív hatásait, és igyekezett a határok kapocs jellegét hangsúlyozni...

A határregiók állampolgárai és közösségei ragadták magukhoz a kezdeményezést, és nyomást gyakoroltak a különféle politikai és közigazgatási szervezetekre. Szándékaik az Európai Határregiók Munkaközössége (AEBR – Association of European Border Regions) és az Európai Tanács támogatásával egyre nagyobb sikerrel jártak...⁸ A közép-kelet-európai társadalmi-politikai átalakulás nyomán az Európai Unió létrehozta 1990-ben az Interreg-programot.

„Az Interreg I. program mintegy 1,032 milliárd EU támogatást nyújtott. Az 1994–99-es időszakra a támogatás 3,5 milliárd ECU-ra emelkedett. Az Európai Bizottság „Agenda 2000” nevű dokumentuma ugyan hangsúlyozza a közösségi kezdeményezések számának (13-ról 3-ra történő) csökkentését, ám az Interreg kezdeményezés maradt, sőt az erőforrások illetően koncentrációja azt bizonyítja, hogy a határ menti együttműködést az Európai Unió még hangsúlyosabban kezeli...

A közép-kelet-európai átalakulás lehetővé és szükségessé tette – az Interreg program példáján –, hogy az Európai Unió a PHARE Program keretében az 1994. évi Uniók költségvetésben – a határon átnyúló együttműködések támogatására – elindítsa a PHARE CBC (Cross-Border-Cooperation) programot.

Novotni Gábor⁹ tanulmánya alapján összefoglalva mind az Interreg programok, mind a PHARE CBC-program ösztönzőleg hatottak a részt-

⁸ Az eurégiók szervezésének előzményeit, valamint az eurégiók feladatait Novotni Gábor tanulmánya nyomán, annak felhasználásával írtam: Novotni G.: Az eurégiós minta (A sikeres határ menti együttműködés kulcskérdései) MTA RKK DTI Pécs, 1998. kézirat 27.

⁹ Novotni: i. m.

vevő országok határokon átnyúló együttműködésére. 1993-ban ratifikálták az egyik legjelentősebb megállapodást, a Német-Holland Egyezményt, az NSZK (Alsó-Szászország, Észak-Rajna-Westphalia) és a Holland Királyság között, a területi közösségek, hatóságok vagy más közintézmények közötti határ menti együttműködésről. Az együttműködés kiterjed:

- közjogi egyezményekre,
- szerződések kötésére,
- döntéshozó fórumként működő munkaközösségek létesítésére, valamint
- jogi személyiséggel bíró közjogi „célszövetségek” létrehozására.

Az Eurégiós modell

A határ menti együttműködések mindezidáig talán legsikeresebb formái az Eurégiós együttműködések.

„Az eurégiók a magánjog bázisán létrehozott, legtöbbször tanácsadói és promóciós funkcióval felruházott, politikailag informális testületek, amelyeket többnyire helyi önkormányzatok, regionális vagy nemzeti hatóságok kezdeményeznek. Elsődleges céljuk a közvélemény formálása, a határon átnyúló régiók elfogadtatása, gazdasági, ökológiai, szociális problémák közös megoldása. Túl ezen, az együttműködés intézményesítése és központi források megszerzése”¹⁰

Az Interreg program óta többnyire az eurégiók feladata javaslatok, programok kidolgozása, az uniós pénzek elosztására, valamint a projektjavaslatok kidolgozása. Közvetítő testület az uniós nemzeti, regionális elképzelések és a helyi, határon átnyúló, regionális fejlesztési koncepciók között. Az eurégiók mint az ötvenes években éledő európai együttműködés helyi megnyilvánulásai jelentek meg a német-francia-svájci (Regio Basiliensis); valamint a német-holland határokon (Enschede-Gronau székhellyel). Ezt 1965-ben hozták létre, bár már 1958-ban megalapították.¹¹ Napjainkra az Eurégió-Maas-Rhein (EMR),

¹⁰ Novotni: i. m.

¹¹ Novotni: i. m.

székhelye Maastricht, alapítva 1976-ban) vált mintaértékű eurégióvá, a hármashatárnál a speciális helyzete okán.

„Kezdetben az eurégiók nagy sikerrel szerveztek kulturális rendezvényeket, tanulmányutakat, diákcsera-akciókat a határrégiókban. Ezek ma is fontosak, elősegíthetik a kölcsönös tolerancia, a megértés és a határokat figyelmen kívül hagyó regionális identitás kialakulását. A tervezés és a megvalósítás eszköztárának bővülésével már lehetőség nyílt stratégiai fontosságú feladatokban való részvételre is. A közlekedési hálózat fejlesztése, az ipari szerkezetátalakítás vagy a munkanélküliség lecsökkentése is a fő prioritások közé került.

Határon átnyúló lobbyintézményről van tehát szó, amelyik a megfelelő szinteken koherens regionális érvrendszert igyekszik felvonultatni...¹²

Eurégiók Közép-Kelet-Európában

A holland-német eurégió mintájára 1990-től a LACE-program alapján megalakult négy régió (Pomerania, Pro Európa Viadrina, Spree-Neise-Bober, Neise), lefedve a teljes német–lengyel határvidéket. Eurégiók alakultak a német–cseh határ mentén is.

Tudatában vagyunk annak is, hogy főként a lengyel oldalon – csalódtak is az Interreg, ill. a PHARE CBC programokban, valamint a két népben – főként a határvidékeken élőkben munkál még a történelmi eredetű bizalmatlanság, és a lengyel oldalon több közigazgatási egység felhagyott az eurégiós együttműködéssel.

A lengyel média néhány képviselője is gerjeszti a történelmi eredetű ellenszenvet és bizalmatlanságot, amikor a lengyel területek csendes elszakításáról cikkeznek.

A II. világháború utáni határmódosítások és tömeges deportálások mély nyomot hagytak a határvidékek lakosságában. A II. világháború után a győztesek az Odera–Neisse vonalat tekintették a legrövidebb és legbiztonságosabb határnak. Lengyelország jelentős – nagyrészt germanizált – területet kapott (Kelet-Pomeránia, Mark-Brandenburg, Alsó- és Felső-Szilézia). A németek közül 4 millió a visszavonuló hadse-

¹² Scott után közli Novotni: i. m.

reggel távozott, további 2 milliót a lengyelek 1946–47 között kitelepítettek. A Szovjetunióhoz csatolt volt Kelet-Lengyelországból 4 millió lengyel érkezett a nyugati területekre.¹³

Eurégio West/Nyugat Pannónia

1998. október 7-én Győr-Moson-Sopron megye, Vas megye, valamint az Osztrák Köztársaság Burgenland tartománya (a Trianon előtti Nyugat-Magyarország) keretszerződést kötött az eurégiós együttműködésről.

A keretszerződés jogi háttérét az Európai Tanács 1998. évi keret-egyezménye adja. „Európai Keretegyezmény a Területi Önkormányzatok és Közigazgatási Szervek Határ Menti Együttműködéséről”. Magyarország 1994. március 21-én ratifikálta az egyezményt, amely 1994. június 22-én lépett életbe.

A keretszerződés értelmében az eurégio partnerei együttműködni kívánnak kiemelten az alábbi tevékenységi területeken, és közös *határvidéki* fejlesztéseket terveznek megvalósítani:

- a területfejlesztésben és a területrendezésben,
- a gazdaságban és az idegenforgalomban,
- a kulturális cserében és a közös kulturális örökség ápolásában,
- együttműködnék: a természet, a környezet és a víz védelmében,
- a közbiztonság növelésében és a katasztrófaelhárításban,
- a humanitárius és szociális területen,
- valamint az oktatásban, a képzésben.

A Nyugat-Pannónia eurégio jogállása szerint a partnerek szabad akaratú *érdekközössége* földrajzi területükön.

Valamennyi szerve összhangban dolgozik a partnerek nemzeti jogszabályaival.

Nem jogi személy, a finanszírozás meghatározott projektekre koncentrálni külön megállapodás szerint.

Reméljük, az eurégio elősegíti a határon átnyúló projektek és programok kidolgozását és megvalósítását, a közös érdekekkel is erősített humanista „tejtestvérség-gondolat” és gyakorlati próbája lesz a térség jövőendő konszolidációjának.

¹³ Szokolay K.: Lengyelország története. Balassi Kiadó, Budapest, 1996.

Segítheti a lepusztult, lepusztított civil szféra újjászervezését. Történelmileg is indokolt a majdani kibővítése Nyugat-Szlovákia felé.

A történeti előzményekről ...

A régióképződés, régióképzés nem új keletű Északnyugat-Dunántúlon, egyáltalán a Dunántúlon. Az alakuló térségi regionalizáció távolabbi – történelmi – és közelmúltbeli előzményeit Szőrényiné Kukorelli Irén dolgozta fel tanulmányaiban.¹⁴

A középkorban – írja hivatkozva Frisnyák Sándorra¹⁵ – a korszak hét „régioja” között a legkisebb a Kisalföld volt, Győr központtal.

II. József közigazgatásireform-elképzelésében – a vármegyerendszer helyett – Győr, Moson, Sopron, Vas, Veszprém, Komárom és Esztergom vármegyék tömörültek volna egy tartományba, Győr központtal.

A szerző az észak- és nyugat-dunántúli regionalizáció történeti előzményeként említi a Bach-korszak közigazgatási rendszerét, valamint a II. világháború után a Bibó István nevéhez fűződő közigazgatási reformelképzelést is.¹⁶ Ugyanígy az 1971. évi országos településhálózat-fejlesztési koncepcióban¹⁷ kijelölt Győr-Sopron, Vas, Veszprém, Komárom és Fejér megyéket magába foglaló Észak-Dunántúl tervezési-gazdasági körzetet.

Új bor a régi hordóban?

Az 1989-90 utáni régiós kezdeményezésekről (Szőrényiné Kukorelli Irén tanulmánya alapján).

Ausztriának az Európai Unióhoz való csatlakozásával (1995) Magyarország Ausztriával határos területein (Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megyék) elindult az Interreg II.–PHARE CBC program. „Az

¹⁴ Szőrényiné Kukorelli I.: A Nyugat-Dunántúli régió – régió? (The Western Transdanubian Region – A Real Region?) *Tér és Társadalom* XII. évf. 1998/3. 51-75.

¹⁵ Frisnyák S.: (1996): Az Árpád-kori Magyarország gazdaságföldrajza. Földrajzi közlemények CXX.(XLIV.) kötet, 1996. 2-3. sz.

¹⁶ Frisnyák S.: *uo.*

¹⁷ Közigazgatási területrendezés és az 1971. évi településhálózat-fejlesztési koncepció. Bibó I.: *Válogatott tanulmányok* 3., Magvető Kiadó, Budapest, 1986.

mondhatják, hogy a nyugat-dunántúli régió csírája ebben a táptalajban kezdett fejlődni.”¹⁸

Az 1996. évi Területfejlesztési Törvény lehetőséget adott a funkcionális régiók létrehozásához. A törvény értelmében a megyei területfejlesztési tanácsoknak kell megalakítani a regionális fejlesztési tanácsokat: „1997. május 21-én megalakult a Nyugat-Dunántúli Regionális Fejlesztési Tanács és ezzel gyakorlatilag a Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megyéket magába foglaló, Nyugat-Dunántúli Régió.” A mi eurégióink elődje, magyarországi része.

Vita folyt Zala megye csatlakozásáról a Nyugat-Pannónia Eurégiós együttműködéshez.

A Győr-Moson-Sopron megyei közgyűlés elnöke 1999-ben bejelentette, hogy a Burgenlanddal közös Nyugat-Pannon Eurégió májusi testületi ülésén támogatni fogja Zala megye csatlakozását e határon átnyúló társuláshoz.¹⁹

Jó előtanulmány volt a határokon átnyúló magyar–osztrák együttműködéshez Győr-Moson-Sopron és Vas megyék részvétele (később Zala, Somogy és Baranya megyék is) az Alpok–Adria Munkaközösség tevékenységében.

A Magyar–Osztrák Területrendezési és Tervezési Bizottság 1985-ben alakult. „Célkitűzése egyrészt a közös információcsere a határ menti területek fejlesztéséről, a területpolitikai jelentőségű intézkedésekről, a területi tervezések állásáról, a tervezési technikákról, másfelől a különböző szintű területfejlesztési tervek egyeztetése...”²⁰

A Magyar–Osztrák Határ Menti Regionális tanács 1992-ben alakult meg Burgenland tartomány, Győr-Moson-Sopron megye; valamint Szombathely, Győr és Sopron városok részvételével. (E határ menti tanács alakult át Nyugat-Pannon Eurégióvá.) Ausztria Európai Unió csatlakozásával beindulhatott a magyar–osztrák határszakaszon az Interreg II.–PHARE CBC program.

¹⁸ Szörényiné Kukorelli I.: i. m.

¹⁹ Napi Magyarország, 1999. április 12.

²⁰ Szörényiné, Kukorelli I.: i. m.

A közös munka eredménye, hogy a térség 1995-ben 7, 1996-ban pedig 11,3 millió ECU PHARE-támogatást kapott.²¹

Pro Future Euréjió

A távlatosabb tartalmakra és a keretszerződésben is megfogalmazott célkitűzésekre tekintettel a *Nyugat-Magyarországi Egyetemen* létrejött egy Euréjiós Kutatócsoport.

Célja Nyugat-Pannónia társadalmi-gazdasági viszonyainak, az együttélés hagyományainak – „mi az, ami összeköt és ami elválaszt” – vizsgálata a harmonizáció, a kiegyenlítődés javára.

Különös figyelmet fordít a történelmileg kialakult közös értékek vizsgálatára, a közös érdekek létrehozta intézményekre és szerveződésekre, a hagyományos és az új értékekre. A kultúra és érdekközvetítés régi és friss csatornáira, a közgondolkodás változásaira a régióban. A helyi identitásokra és az együttműködési készségre, egymás elfogadásának és megbecsülésének a kérdésére a magyarok, osztrákok, horvátok és a német ajkú, német származású magyarok viszonylatában.

Az összekötő vagy elválasztó új struktúrák keletkezésére és formálódására, s ezeknek a modernizációval való összefüggésére.

A kutatócsoport tervezi a valaha egybefüggő, de politikai okokból mesterségesen szétválasztott, elszigetelt nyugat-dunántúli és burgenlandi területek kulturális, művészeti együttműködési lehetőségeinek a vizsgálatát is a már kialakult együttműködési formák, kapcsolatok elemzésével és értékelésével együtt. Annak vizsgálatát, hogy akár a múltban, akár a jelenben van-e valamilyen regionális identitás, ha igen, akkor ennek milyen szimbolikus, reprezentatív megjelenési formái vannak, miként van jelen a mindennapokban, rendelkezik-e szervező, értékgeneráló erővel. Vizsgálni kívánja, hogy a kulturális érintkezésnek vannak-e régióra jellemző, sajátos formái.

²¹ Szörényiné Kukorelli I.: i. m.